

# АЗЫХ МАҒАРАСЫ: УЗАГ ӘСРЛӘРӘ СӘЛАҢӘТ

Азербайҗанда 1,5 миллион илдән чох бундан әввәл јашамыш ибтидаи нисанын мәскәни тапылмышдыр. Бу, улу бабаларымызнын јер күрәсиндә ашкар едилмиш үчүвчү ән гәдим мәскәнидир. Азербайҗан ССР Емләр Академиясы Тарих Институту экспедициясынын үзләри бу мәскәни һадрут районундакы Азых мағарасында тапымышлар. Экспедицияја даш дәврү шө'бәсинин рәһбәри Мәммәдәли ХУСЕЙНОВ башчылыг етмишдир. Алим Азәринформун мүхбири А. Николски илә сәһбәтиндә демишдир:

— **Н** АЗЫРДА Азых мағарасы әсил үмүдүнја шөһрәти газанмышдыр. Бурада газынтыларын апарылдыгы 15 ил әрзиндә планетдә сивилизасиянын инкишафынын ән мүхтәлиф дәврләринә аид аалы мәдәнијјәт төбәгәси ачылмышдыр. Ән чаван төбәгәнин төғрибән 120—150 мин иллик тарихи вардыр. Сон вахтларә гәдәр ән гәдим төбәгә сажалан төбәгә исә төғрибән 500 мин јашындадыр. Бир нечә ил бундан әввәл мәһз һәммин төбәгәдә илкин палеантропун чәнә сүмүјү тапылмышдыр. Бу һадир тапынты дунјанын елм ичтимаийјәтинин бөјүк марагына сөбәб олмушдур.

Франсанын көркәмли археологу профессор Амри Лүмләј өтән илин јайында газынты материаллары илә таныш олмаг үчүн мөхсуси Бақыја кәлишди. Алим тапынтыларымызы өјрәндикдән сонра һаһмла демишди ки, Азых мағарасында дигтәләјиг кәшфләр һәлә чох олачагдыр. Буна биз дә шүбһә етмидик. Одур

ки, сон экспедицияја јолһанаркән јени мәдәнијјәт төбәгәси тапмага чәһд кәстәрмәји гаршымызда мәсәд гәјмүшдүг.

Бу чәһд уғурлу олды. Биз әввәлки тәдгигатларын апарылдыгы сәвијјәдән чәми 4 метр ашагы ендикдән сонра таһамилә башга бир дәврүн әһәмәтләринә раст кәлдик. Көзләримиз гаршысында 1,5 миллион илдән дә чох бундан әввәл мөвчуд олмуш сивилизасиянын мәнзәрәси ачылды. Һәм дә биз һәләлик чүз'и бир сәһәнин үстүнү ачмышыг. Буна 'баһмаја'раг, чох гәдим өшјәларын хәјли нүмунәсини ашкара чыхармышыг.

Ејни заманда планетин мүхтәлиф кушәләриндә сивилизасиянын инкишафы үчүн сәчијәви олан бә'зи тануаујғунлулары вә фәргләри мүөјјөн етмәјә имкан верән орижинал өшјәлар тапылмышдыр. Бунларын арасында јонулмаса да, формасына вә өлчүсүнә көрә хүсуси олараг фәргләнән чохлу даш вардыр. Бу,

мәчрасы мағаранын төғрибән 3 километрлијиндә олан чажын саһһаиндән јығылмыш адичә дашлардыр.

Лакин әсас дигтәтимизи чәләб едән — дашдан дүзәлдилмиш әмәк вә ов аләтләри иди. Бунларын арасында бир башы итиләнмиш чох кушәли дашлар, ијнәшәкилли вә дикәр формалы дашлар вардыр. Тапынтыларын ән сәчијәви нүмунәләри тәдгиг едилмәк үчүн Совет Иттифагында ән бөјүк трассолог алим сажалан Ленинград профессору С. А. Семјонова верилмишдир. Мүхтәлиф апаратларын, о чүмләдән бинокулјар микроскопларын көмәји илә, тәсдиг етмишдир ки, бу даш аләтләр ибтидаи инсан тәрәфиндән дүзәлдилмиш вә мүөјјән әмәлијјатлары јеринә јетирмәк үчүн нәзәрә тутулушдур.

Лакин тапдыгымыз кичичик көмүр парчасыны коллексиянын ичјиси адһандырмаг олар. Әләбәттә, бу, даһлашмыш көмүраур. Сивилизасиянын инкишаф тарихинин дәврләрә бөлүнмәсинин мөвчуд гајдасына көрә, белә һесаб едирләр ки, инсанлар оддан-очагдан истифадә етмәји 1,5 миллион ил бундан әввәл јох, хәјл сонрәлар өјрәнмишләр. Лакин бә'зи алимләр бу фикрәдирләр ки, инсанлар очагдан мәһз миллион ил јарым бундан әввәл истифадә етмишләр.

Биз әминик ки, Азых мағарасына нөвбәти экспедицияја јер үзәриндә ән гәдим инсан сивилизасияларындаи биринин варлыгы илә әләгәдәр материаллары даһа дәриндән, даһа әтрафлы тәдгиг етмәјә, имкан верәчәкдир.